

INTERVJU SA ZIJADINOM (ZIKOM) VARDAROM

Prizren | Datum: 5. mart 2016. godine
Trajanje: 61 minuta

Prisutni:

1. Zijadin (Ziko) Vardar (Intervjuisani)
2. Jeta Redža (Vodila intervju)
3. Bengi Muzbeg (Vodio intervju)
4. Kamer Šimšek (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[ ] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Bengi Muzbeg: Da počnemo od vašeg imena, prezimena, koliko imate godina, i na kraju čime se bavite.

Zijadin (Ziko) Vardar: Rođen sam 10. februara 1937. godine. I moje zanimanje je bioskopski operator. Završio sam školu za to, imam diplomu za ovu struku. '54. godine sam bio... da li treba još nešto da dodam?

Bengi Muzbeg: Možemo nastaviti s vašim detinjstvom, onim godinama kada se desio Drugi svetski rat. Koliko se sećate tih godina? Bili ste dete. Kakav je bio odnos?

Zijadin (Ziko) Vardar: Sećam se vrlo dobro. Naša kuća, komšije... tu je bilo jedno veliko dvorište, kad su nas Nemci bombardovali, iskopali smo rupu. Znači, mi deca smo iskopali jamu. Avioni su leteli, svi mi, znači komšije, smo ušli u nju, kao mali. I nakon Drugog svetskog rata, odnosno kada se završio, došli su naši komunisti i davali su po 750 grama hleba svakoj porodici, odnosno 150 grama za ceo dan. Znači, mi smo opstali sa tom količinom. Dali su nam šećer, na primer, sto ili pedeset grama, ta količina je bila za mesec dana, šećer za ceo mesec. Dali su nam pola kilograma ili kilo pirinča za ceo mesec. Tako da smo prošli kroz teška vremena, nismo imali ništa.

Bogati ljudi koji su nešto imali, komunisti su im oduzeli sve što su imali. Na primer, ovde je bio bogat hadži Fahrija, a bio je još neko, bilo je ljudi. Uzeli su im svo bogatstvo. Ali ne znam ko je to uzeo, i kuda je otišao. Dakle, hoću da kažem da nam je bilo jako teško do '50-ih godina. Da, otprilike od '45. do '50. bilo je jako teško vreme. I posle '50-ih, počelo je da ide ka boljem, bilo je više posla.

Postojala je [železnica] Šamac - Sarajevo, tamo smo išli da gradimo železnicu u Beogradu, u *Novom Beogradu*, kako da kažem, Novi Beograd, išli smo tamo na radnu akciju. Ali zašto su ljudi tamo išli? Zbog hrane. Nije bilo hrane, tako da su tamo išli zbog hrane. Ali je posle počelo polako. Kad sam se zaposlio ovde '54, na primer, moja plata je bila petsto dinara, sledeće godine su mi povećali na hiljadu dinara, treće godine na 1.500. Tokom druge godine, ja sam se školovao i učio zanat ovde. Druge godine mi je plata bila hiljadu dinara, a treće godine 1.500, '57.

'57. sam završio školu, ali trebalo je da položim, trebalo je da idemo u Beograd, na primer, za ispite. I u Beogradu, mi nismo znali jezik, nismo znali šta da kažemo, i tako je to ostalo. Posle '58, ja sam otišao u vojsku. Kad sam se vratio s vojske. odmah sam se zaposlio. I posle toga su formirali komisiju i ja sam položio ispit. I posle toga, '60. sam postao bioskopski operator.

Bengi Muzbeg: Dakle, pre nego što ste postali bioskopski operator, tokom rata, da li su vam majka i otac bili živi, kako opisuju oni to vreme, 1912. godinu i tadašnje događaje?

Zijadin (Ziko) Vardar: Ja o tome ne znam. Ja se samo sećam svog oca, Bog da mu dušu prosti, i mojih stričeva, kafandžije tamo u Baždarani, toga se sećam. I mojih baka, to je sve, ne znam ništa u vezi tadašnjeg rata.

Bengi Muzbeg: Ne, ne, šta su vam oni kući pričali?

Zijadin (Ziko) Vardar: Oni su tokom rata bili pod pritiskom, zlostavljali su ih, na primer, muslimane. Bugari su kontrolisali Orahovac, a Žur je bio pod kontrolom Austro-Ugarske. Tako da smo svi bili okruženi ovde. Radili su sve što su hteli, mučili su nas. Kažu da su Bugari gori od Srba. Tako su oni rekli, rekli su da su Bugari najgori. Ali ja to ne znam, ne sećam se.

Bengi Muzbeg: A što se tiče škole, koje godine ste krenuli?

Zijadin (Ziko) Vardar: Koju školu?

Bengi Muzbeg: Osnovnu školu.

Zijadin (Ziko) Vardar: Aha, osnovnu školu. krenuo sam '46., '46. godine, što znači da sam '50-ih godina pošao u srednju školu, gimnaziju, '50-ih gimnazija, prva godina, posle u drugoj godini je trebalo da nastavim na turskom, tamo su me odveli, i bio sam tu još dve godine, tako sve dok se nije otvorila zanatska škola. Bio je jedan Srbin ovde, njegov je sin radio na istom mestu, u trgovini, mi smo tu radili. Pravili smo sudžuk i marmeladu od šipka, ništa drugo. On mi je rekao: "Ziko, znam da si iz grada, zato ti ovo kažem, idi kod Mustafinog brata, reci mu tako i tako, nek te oni uzmu tamo, jer moj sin ide u vojsku, oni nek uzmu tebe tu." Tako sam ja '54. došao da radim ovde. Radio sam od '54. do '57, a '58. sam otišao u vojsku. Eto to je...

Bengi Muzbeg: Kakvi su u to vreme u Prizrenu bili odnosi između Albanaca, Turaka, Srba, muslimana i katolika?

Zijadin (Ziko) Vardar: Eto to ti i ja pričam, nije se znalo da li je neko Turčin, Albanac, Rom, Srbin, ništa se nije znalo. Ovde, na primer, u bioskopu, bio je jedan katolik, Srbin, Albanac, Turčin. Takav je bio naš život, bilo je isto kao da živimo u jednoj kući, kao jedan cvet, jedino tako. Nijednom Srbin nije... postio sam u vreme komunizma: "Ziko, molim te, idi kući pojedj iftar¹". Nije pušio u kabinetu, izlazio je napolje da puši cigaretu. Što znači da su bili ljubazni. Ali i sa katolicima takođe. Hoću da kažem da me oni nisu puštali: "Idi kući jedi iftar", na primer. "Ostani ovde samo sat vremena i odmaraj se", i tako dalje. Posle, kad sam se ja vratio, on bi izlazio negde da prošeta.

Bengi Muzbeg: Da li ste izlazili u grad zajedno sa vašim prijateljima?

Zijadin (Ziko) Vardar: Zajedno, zajedno, ali se nikad nismo posvađali, na primer, da se neko tuče, Albanac da se tuče sa Srbinom ili Srbin da... to se nikad nije desilo, nisam čuo da se to negde desilo. Mi smo izlazili po kafanama, ništa se nije događalo. Ali bilo je straha da vam kažem iskreno, bilo je straha. Kad bi te [policajci] uzeli nisu gledali da li si Srbin, Albanac, musliman ili Rom, uzeli bi te i tukli. Na primer, znaš zakon, ne možeš da se tučeš u kafani. Vi ste tamo bili da biste sedeli i slušali muziku. Da je bilo straha, bilo je, ali je bilo i dobrog ponašanja. Međutim, strah je donosio dobro ponašanje, kad god je bilo straha, bilo je ljubaznosti.

---

¹ Iftar je večernji obrok tokom islamskog meseca ramazana, odnosno obed koji se uzima u prvi sumrak, neposredno nakon zalaska sunca.

Bengi Muzbeg: Gde ste služili vojsku?

Zijadin (Ziko) Vardar: Služio sam u Podgorici, u Titogradu, u Titogradu. Godinu dana sam bio u vojsci kao vozač. Zatim su me poslali u Mostar, bio sam tamo godinu dana. Tamo sam radio kao kurir. Ovde je bila ekipa Srba, u Crnoj Gori, u Srbiji ili na Kosovu je bila u Dečanima, noću smo putovali i stigli tamo, bio je jedan kapetan Slovenac, kao da je musliman. Kao da je bio musliman. I on me kasnije pitao: “Koliko je daleko Prizren odavde?” Ali on je znao, bio je iz Dečana. Ja sam mu odgovorio: “Ima negde 55 kilometara”. “Bravo, ajde idemo za Prizren.” Stigli smo u Prizren, hteo je da se šeta po tvrđavi, mi smo ga odveli, pokazali mu i vratili smo se nazad.

Otišli smo u Crnu Goru, reći ću vam i ovo. Imao sam jednog druga, on je bio oficir. On je otišao tamo da se javi kod jednog i mi smo ušli u sobu, pričamo. Hteo je da nam spremi večeru. Reče: “*Nemojte svinjetinu za ovoga moga šofera, nemojte svinjsko meso... Nešto drugo.*” “*Turčin li je?*” “*Turčin je.*” On reče: “*Kad bih ja bio maršal, sve ove Šiptare, Turke, sve bih zaklao.*” Tako je rekao: “Ja bih njih zaklao”. Reče: “Pazi šta pričaš Sali!” On kaže: “Ovo što kažem je tačno”. Kapetan odmah, niti je pojeo večeru, ni ništa. Odmah je rekao: “Idemo!” Vidiš. I otišao je bez večere. To pokazuje da je bilo i loših ljudi.

Bio je jedan Despot, Despot. I Danče, njegov sin je bio doktor, dolazio je ovde. Pre je bilo ono, *imaš kuću- vrati stan*, u takvoj sam ja situaciji bio. U to vreme je došao tvoj otac [obraća se sagovorniku] i Despot, stigli su zajedno, i još jedan koji je vodio beleške. Ja sam zvao svog brata, starijeg brata, kao da mi pomogne da završim kuću. Došli su tu i gledaju okolo, podrum je bio potpuno okrečen, osim parketa koji je nedostajao. Toleti su funkcionisali, ovamo je snajka radila kao frizerka. Na drugom spratu, to je bio deo u kojem smo živeli, na trećem spratu je takođe sve bilo u redu. I oni su ga videli i rekli: “Šta još treba da uradite?” I rekli su: “Gotovo je, nema ničeg drugog. Morate izaći iz stana!”. U svakom slučaju, ma kakav zakon bio, nismo imali drugog izbora, ali hoću da kažem da je tvoj otac bio tog dana [obraća se sagovorniku]. On je sad ovde, viđam ga stalno. On je imao... da li je to vaša kuća tu gde tvoj otac ima advokatsku kancelariju?

Bengi Muzbeg: Ne, tetkina.

Zijadin (Ziko) Vardar: Aha, tetkina, mislio sam da je vaša. Ali tako je bilo suđeno, trebalo je da napustimo. Bili smo prisiljeni, *imaš kuću - vrati stan*, tako da se sećam da je i tvoj otac došao.

Šta da vam drugo ispričam, odakle da krenem?

Bengi Muzbeg: Bili smo kod vojske, znači, pričali ste nam o tom Slovincu, posle kad ste se vratili u Prizren, pričajte mi o tome? Onda ću ja srediti ostalo.

Zijadin (Ziko) Vardar: Aha, onaj Slovenac. Posle njega. Ja nisam dobio dozvolu, dobio sam tek posle 17 meseci. I tada je kapetan rekao: “Uzmi svoje stvari, ima ovde mesta, stavićemo i tvoje stvari tu [u automobilu]. Tako da sam uzeo stvari i vratio se u Prizrenu, to se završilo.

Bengi Muzbeg: Koje godine?

Zijadin (Ziko) Vardar: ‘60. Ali ovde je radio rođak mog prijatelja Šefkija. Radio je, ne toliko, ali je radio. Tako da Šefki i Šaban Kruša nisu hteli da me prime. Pitao sam ga: “Zašto, ja sam završio školu za ovaj posao? Da li ste se vi školovali za ovaj posao? Ne”. Remzi Namledži, direktor, je rekao: “Ako želite da radiet ovde, možete, ali on je ovde radio tri godine i radiće opet ovde.” “Ne možete, jednostavno ne možete da ga ne primite na posao, školovan je za ovaj zanat. Ne možete to učiniti! Doći će ovde da

radi.” Video sam ih, bili su ljuti, ovaj Šefki, on se, znači, bavio filmovima, dok je Šaban Kruša radio kao računovođa. Kasnije je osnovana komisija koja je donela zaključak ko će da položi ispit za kino operatora. I u toj komisiji su me pitali, pitali i pitali. Zatim se završilo, i položio sam ispit, znači zanat. Tako sam počeo da radim u svojoj profesiji, odnosno u bioskopu.

Ali, hoću da kažem da je naš posao bio dobar. Naša plata je bila dobra i postojala je zajednica. Sedeli smo tu, razgovarali, zajedno smo išli na pauzu, ćaskali. Film se završi, na primer: “Idemo u Šadrvan na kafu ili nešto slično”, onda bismo išli tamo. Mislim, dobro smo se provodili. Sada nemamo šta da radimo, vreme je prošlo, nema takvog života. Od tog života nije ostalo mnogo.

Pre smo, na primer, radili, ali smo imali i odmor, išli smo na more, imali smo doručak, imali smo regres za godišnji odmor, imali smo... šta još, kredit. Pokušajte sada da uzmete kredit, pokušajte sada da odete na odmor, kako će se to desiti? Na primer, zarađujem sto četrdeset, sada sto šezdeset mesečno. Možete li ići na more sa sto šezdeset evra? Imali smo novca, imali smo života, ali šta da radimo sada. Kažu da se svakih trideset godina život uvek menja, što znači da se nešto događa, rat ili nešto slično, kao sada sa ovim teroristima. Hoću da kažem da se život menja svakih trideset godina.

Ja imam tri sina, da su mi živi i zdravi. Jedan od njih diplomirao je poljoprivredu na fakultetu u Prištini. Ima prodavnicu. Jedan radi u Albiju², jedan drugi radi u jednoj manjoj, tu prekoputa, prodaje belu tehniku, on tu radi. Svi su vereni, oženjeni, imali smo vremena da se time bavimo. Imali smo volje, znaš, imali smo volje, oženili smo sve i svi sada imaju svoju decu. Ali kući nema sloge. “Tata, stavi onu tablu ispred, da je prodamo”. “Dobro, staviću napolje”. Ovo što vam pričam je pre rata. Stavio sam tablu napolje i niko nije dolazio, svi uplašeni, rat, ko bi došao da kupi kuću? Posle rata: “Tata stavi tablu ispred”. “Dobro sine”, stavio sam. Došao je jedan, drugi, jedan posle drugog.

Nakon rata bilo je drugačije, ljudi su dolazili, gledali oko sebe. Jedan bi došao, drugi, onda drugi i tako. To je trajalo oko dve godine. Jedan naš komšija je doveo kupca. Kad te hoće, hoće te, kako se kaže, da Bog da da ne ostanesh bez sreće. Kuća se prodala za pola sata. Za pola sata: “Hajde, daj mi za 120”, “Ne 115”, “110”, i ostalo je na 110. I na kraju, po jedan stan za svakoga. Znači, ja sam bio sa jednim od njih. Ovaj drugi je imao malo problema, njemu smo kupili, i za drugog, za najmlađeg i za nas.

Sada živim sa svojim najstarijim sinom na sto pet metara kvadratnih. Rekao sam sinu: “Vidi, sine moj, kupi garsonjeru, i to je dovoljno”. “Ne, tata”, rekao mi je: “Video sam strica kako živi sam, ne može to tako”. On je saosećajni čovek. “Ostaćete ovde. Vidi, neću vas pustiti”. Šta god kažem sada, on kaže da to ne mogu da uradim. Sad kad se slaže da ja ostanem tu. Čak smo imali, znači ostalo nam je nešto novca za jednu garsonjeru. Rekao sam mu: “Radi šta hoćeš, šta god želiš”, dao sam njemu. On se takođe pobrinuo za mene, učinio mi je uslugu, ali i ja sam puno radio oko njih. Čak i do septembra prošle godine, dok se nisam razboleo, više nisam mogao da izdržim. Sad on ide u radnju, donosi nam stvari tamo gore, ide u kupovinu da bi nabavio stvari za nas. “Evo ti”. “Nemoj tata, ti samo sedi”.

Nekad se i ja prevarim, na primer, uzmem nešto da obavim tamo gore, onda se trudim, boli me telo, znojim se. Nemam šta da radim. Izgleda da je takav život za nas. Takav ti je život. Ja se nadam da će mladi da lepo žive od sad pa nadalje. Na intervju koji su postavili na internetu, ono na engleskom i tu sam rekao, dao sam odgovor na sve što su me pitali. Ali, kao što rekoh, nadam se da će od sad pa nadalje mladi da napreduju, da se zaposle, da žive. Ali država kao prvo treba da se brine za decu, a na drugom mestu su starci. Deca i stari su isto. Ako se ne brinu za decu, ako se ne brinu za stare... mladi

² Tržni centar na periferiji Prištine.

će naći posao, napraviće neku paru da prežive. Ali deci treba mleko, treba hrana. I starijim ljudima treba mleko ili nešto da pojedu. Najbitniji su stariji ljudi i deca. Ako idete po drugim državama, oni lude za decom. Plaćaju i daju dosta, a ovde kod nas ne. Šta da radimo?... Sad nešto drugo? [obraća se sagovorniku]

Bengi Muzbeg: Malo smo preskočili, ali koje su najbolje godine, znači najbolja vremena u kojima ste živeli, '60-te, '70-te? Zatim pređite na '80-te, a posle mi pričajte kako se situacija pogoršala '90-tih?

Zijadin (Ziko) Vardar: Na primer, 1962. godine sam se oženio. Moja supruga je radila u štampariji. Živeli smo od moje plate. Moj prvi sin rođen je '63, drugi '68 i treći '71. Ali, hvala Bogu, primali smo dečiji dodatak. Odlično smo se snašli kao porodica. "Lirija" je ovde imala svoje stanove, moja supruga je radila u "Liriji", znači kasnije je promenila posao i prešla u "Liriju". Gani Demir, tadašnji direktor, počeo je da prodaje stanove.

Inače, kod kuće je moj brat koristio staru kuću, ali meni je bilo ugodno tu. I oni su prodavali stanove, i došli su ovde da igraju karte, direktor Gani Demir, i neki drugi, neki stariji. Došao je do kabineta i rekao: "Ziko, šta misliš?" Rekao sam: "Gani, za šta?" Rekao je: "Stanovi se prodaju, da ti dam jednu?" Rekao sam: "Nemam novca, Gani". Trinaest miliona. "Pitam te želiš li ili ne? Ako želiš..." Rekao sam: "U redu, razgovaraću sa ženom", i tako sam uradio. Bio je kredit od pet miliona, imao sam četiri i po miliona od kuće koju sam dobio, devet i po miliona, i recimo tri miliona su nedostajala. Ja sam rekao da. Rekao mi je: "Gledaj, ja mislim na tebe, da se nisam brinuo o tvom interesu, ne bih došao do ovde". Rekao sam: "U redu, hoćeš da ti donesem novac koji imam sutra?" "Da", rekao je: "donesi". Dao sam mu četiri i po miliona, supruga mi je dala pet i kupili smo stan u Baždarani.

Kupili smo, ali je bilo nemoguće ući. Bilo je tačno '72, '72. smo tražili da uđemo u stan, ali seljak koji je tu živeo nije hteo da napusti stan. Išli smo na sud, on je imao nekoga poznatog. Našao je neki izgovor: "Nema zida, ne ovo nije stalo... ovaj nameštaj..." Kasnije je ušao neki građanin, sugrađanin Albanac. Rekli su mu: "Morate da ispraznite stan za 24 sata, ako ne ispraznite, poslaćemo policiju". "Ne". Policija je ujutro sve njegove stvari izbacila napolje. Rekao mi je: "Ma videćeš ti!" "Evo, tu sam, reci mi šta ću da vidim?" "Videćeš".

Posle je došlo vreme kad smo taj stan prodali zajedno sa jednim placom i napravili smo kuću. Ali posle '60-ih, '70-ih, '62. ili '65, počeo je ono bogatstvo {pokazuje rukama}, atmosfera je oživela. Ljudi su išli u Tursku i na druga mesta, u Grčkoj, sa parama. Do '82, '81, kada su ove demonstracije počele ovde, kada je policija došla ovamo, svakakvi ljudi, narkomani i osuđenici iz Srbije. Njih su slali ovde. Dobra atmosfera je počela da se kvvari, ali nije potrajalo dugo, sve do '89. Posle '89. opet je počela... sva krivica se prebacila na nas, Albance. Uvek su bili krivi Albanci. Čovek nikad ne gleda sebe, uvek vidi drugog. Treba da uzmete ogledalo i da prvo pogledate sebe, a tek posle druge. Cela krivica se prebacila na Albance.

Hoću da kažem da, kada je rat počeo '90-ih, u Bosni, Hrvatskoj, Sloveniji, u manjoj meri u Sloveniji, moj sin je bio vojnik tamo u Sloveniji, najmlađi, i on se neko vreme povukao. Otišao sam tamo, čekao sam ga i čekao, nigde ga nije bilo. Jedan kapetan, Slovenac, jako dobar čovek, odveo ga je u Ljubljanu, odveo ga u voz za Beograd. Otišao je u Beograd, i ja sam otišao tamo da ga pokupim i doveo sam ga kući. Vratio se, ali trebalo je da završi vojnu službu u Mitrovici. Tako je trebalo, vojnici koji su izbegli, odvedeni su tamo da dovrše vojni rok. Tamo je bila udata ćerka mog brata. Išao sam kod sina, ali nisam mogao da idem tamo svakog dana, samo subotom i nedeljom. Kad su me videli tamo, ćerka

moga brata me je odvela: “Ti si iz Kikinde, aaa, ti si iz Kikinde”, znači, “Slobodno, uđi, uđi”. Dakle, tamo je završio vojsku.

Kasnije se moj najstariji sin oženio, otišao sam tamo. Nisam bio sam, poveo sam i kćer mog brata i zeta. Otišli smo kod kapetana u Mitrovici i ispričao sam mu kakva je situacija, tako i tako: “Njegov brat se ženi, da li je moguće da ga pustite na nekoliko dana?” “Da”. “Daćete nam garanciju?” “Da.” “Dobro”. Kasnije je došao na venčanje, znate kako. Pustili su ga, nisu mu pravili nikakve probleme, nisu ga dirali ili bilo šta, kao mučenje, i nisu ga tukli, ne. Kada su ga potpuno pustili: “Da li ste bili pod pritiskom?” “Ne, sve je bilo normalno”. Situacija se posle toga pogoršala. Ranković je uništio i svoj narod i nas. Šta da radimo. Ima li još nešto što mogu da ispričam, ja sam se umorio.

Bengi Muzbeg: Kako je bilo sa filmovima, publika, te stvari, prodaja, šta nam možete reći o tome?

Zijadin (Ziko) Vardar: Počecu na primer od filmova. Kad sam počeo da radim 1954, gledali su se kaubojski filmovi. Ti filmovi su bili popularni, kaubojski filmovi, posle su počeli indijski filmovi, ‘60-ih su počeli indijski filmovi. Tada je publika počela da dolazi u bioskop. Posle su bile neke serije, italijanski kaubojski. Trajalo je 45 minuta, ali je sala bila puna, 11 serija po 45 minuta. Imali smo dobit od njih, i od kaubojskih filmova. Najviše kada su igrali Džon Vejn i Toni Kertis i još jedan poznati glumac, sala je bila puna, velika je gužva bila. A ove kaubojske filmove su mladi gledali, *bam bum, bam bum*, [onomatopeja], kada bi gangsteri pobedili, oni bi aplaudirali. Kasnije su počeli indijski filmovi.

Više smo dolazili u dvorište. Jednom je ulaz bio ovde, gde je prozor, tamo. Ulaz je bio tamo, ali bilo je i... Zaboravio sam da donesem slike, da vam pokažem slike. Ulaz je bio tamo i trotoar, put je bio dalje, blizu mosta, ali presekli su ga i približili se ovde. Nije bilo dovoljno prostora, trotoar je bio oko tri metra. Kad su ljudi izlazili, nije bilo dovoljno mesta. To je bio problem kada je puno ljudi izlazilo sa svih strana, a automobili su prolazili, što znači da je postojala opasnost od vozača. Samo želim reći da je put bio udaljeniji, ali skratili su ga zbog izgleda. I kasnije su se pojavili indijski filmovi.

Tamo su zatvorili vrata i otvorili na drugoj strani. ‘70, ‘75. ili tako nešto, ulaz je bio ovde i karte su se tamo prodavale. Zatvorili su ova vrata, da naprave promenu. Toaleti su bili u podrumu, trebalo je da siđete niz stepenice u podrum, bilo je neprijatno. Zatim su sredili toalete gore, namestili su, a one dole su zatvorili. Ulaz na balkon bio je jedan od tih ulaza, ne sa ove strane. Kako sad da vam objasnim, odmah odavde ste mogli da izađete na balkon. To se promenilo, na balkonu su se otvorila vrata, bio je izlaz kroz njih na balkon. Kasnije su ga zatvorili, zatim sagradili toalete, bilo je i za muškarace i za žene, tako da nije bilo problema sa toaletom. Ali je pre bilo problema, na primer kod žena, za žene je bilo problematično. Spuštale su se kroz stepenice, i tu je domah bio ženski toalet. Ali sada je drugačije, drugačija je atmosfera, oni su to učinili drugačije.

Kada su došli indijski filmovi, kao što rekoh, bila je velika gužva i nije bilo mesta. Sve ulaznice za baštu su bile rasprodate, sto ili dve stotine stolica, čak i sporedne stolice smo stavljali, kad su se indijski filmovi prikazivali. Bilo je puno. Bilo je zarade, bilo je i života. Šta da kažem, imali smo prihode od rada. Prikazivali smo indijske filmove i ljudi su stalno dolazili, jednom, dva, tri puta, četiri puta, prikazivali smo film pet puta. Ali ove vrste filmova su dolazile samo na Kosovo, ne u Srbiju ili Makedoniju, možda u Makedoniju. Ali u drugim zemljama poput Slovenije, Hrvatske nije postojalo, samo na Kosovu. Ali hteo bih da kažem da smo od njih imali zaradu. I tako su stigli romantični filmovi, stariji, svake godine, ljudi su se navikli na njih.

Na primer, iz vojske su dolazili nedeljom, vojnici, zajedno sa svojim porodicama. Morali smo im dati čitav balkon, za ove romantične filmove. Došli su kao muž i žena, ili sa ćerkom ili sinom, samo su oni ulazili. Nikome nije bilo dozvoljeno na balkonu, to je bilo samo za njih. Plaćali su, na primer, “Koliko košta?” “Toliko”, i niko drugi nije ušao tu. I mislim da smo se proveli dobro, imali smo dobar provod, vrlo, vrlo dobro. Ponekad smo imali nekih problema, ne znam da li su još uvek tu, na zidovima su bili sa desne i leve strane, na albanskom je pisalo “Zabranjeno pušenje”. Na primer, bili su tu neki momci, koji su pravili puno problema, oni su pušili. Nisu nikako razumeli, samo je otvorio jaknu i pokazao cigarete.

Bio je jedan Mehmet, saobraćajac, on je uvek tukao te dečake iz škole. Rekao sam mu: “Zašto uvek tučeš samo albansku decu iz škole? Oni su naši sugrađani.” “Njihova majka i otac su im omogućili da idu u školu i da nauče kako da se lepo ponašaju. Zašto prave probleme kada moraju da rade, uče, završe škole i rade nešto, a ne da ovde dolaze da prave probleme?” Mislim, to je bio jedini problem, pušenje. Pušili su. Kažem vam, samo je otvorio jaknu i pokazao mu duvan.

Vidi, ako se ikad razbolim, to će biti zbog ove vode. Ko zna koliko je dobra. Najbolja voda je ova odavde, koja teče ovde. Stvarno je dobra. Ali to su stare cevi iz šezdesetih, sada su stavili nove cevi u koje se meša i voda iz reke, ove druge su drugačije.

Bengi Muzbeg: Kada smo razgovarali pre, recimo o ‘90-im, rekli ste da su stvari počele da se pogoršavaju, sada možemo početi s ‘90-im i kad je počeo rat, pa ako možete da to povežete sa [bioskopom] Bistricom, to jest sa privatnim poslom ovde, i kada ste otišli u penziju?

Zijadin (Ziko) Vardar: ‘90 -ih, kada je počeo rat u Hrvatskoj, Bosni, Sloveniji, ljudi su u to vreme bili prestravljeni. Bili su prestravljeni što se dešava rat. Znali su da će se proširiti i na Makedoniju, Crnu Goru i Kosovo. Pošto su ovde održane demonstracije, znalo se da će rat i ovde početi. Ljudi su se uplašili. Nakon završetka rata u Bosni, u Hrvatskoj, ljudi su se prilično uplašili, jer nismo znali kada će ovde početi. Spavali bismo, sva vrata zatvorena, upalili bismo svetlo napolju kako bismo imali svetla jer su se ljudi plašili, videli smo kako su se ponašali, šta su radili.

Moj tast, sad moram da se vratim malo unazad, dogovorio se sa Nemcima, da prevodi za njih, za oficira, otišao je u Nemačku i tamo studirao šest meseci. Ali kad se dogodilo, kad su stvari krenule na gore, rat je počeo, otišli su u Italiju, Tursku i od Turske do Njujorka, od Njujorka do Kanade. I onda, telefonom su nam rekli: “Dođite dok rat još nije počeo tu”. “Ne”. Ko da prvi ode? Moja supruga i ja, sin sa suprugom, drugi sin sa suprugom i ostali, sva trojica su se oženili pre rata. “Hajde, hajde, hajde”. [Pričao] je telefonom sa najstarijim sinom, rekao je da ima posao za njega, da radi kao agronom. Strah, da li da idemo ili ne, hoćemo li ili ne, idemo ili ne, nismo znali. Sin je rekao: “Ne, ne idem”. Međutim, u tome nema ništa loše. Sada ne možete uvek biti u strahu, morate, kao što kažem, nekoliko puta rizikovati, ne uvek u strahu. Nisu otišli, nijedan od njih. “Ok, ajde, ostajemo, a vi idite.” “Ne”.

Tada je počelo i ovde, ljudi su počeli da beže, sa čitavom porodicom. Moja deca... odveli su mog najstarijeg sina, agronoma, dok je on izašao da kupi šećer, i odveli ga u kamp. Dva meseca nismo znali gde je. Anksioznost, tako ta osećanja kod kuće. Njegova deca su plakala: “Gde je tata, tata?” Samo moja duša zna kako joj je bilo. Ali uz božju pomoć bio je spašen, spašen za jedan dan. Oni su se spremali da ih sutradan pošalju u Srbiju, baš kao što su učinili i sa ostalima. Stiglo naređenje da ga ne šalju i on je pobjegao. Kasnije, posle dva meseca, saznali smo gde je, ovde blizu Vlašnje, otvorili su radni kamp, otvoren tokom dana i noću su streljali koga su mogli, to je bilo mučenje. Sin mi je bio dosta... znate, cigla mu je pala na prste, povređen je bio. Ali oni koji su pobjegli, pobjegli su, mi nismo

mogli, pošto smo čekali sina, kako da odemo bez njega? Imali smo i adresu gde da idemo, kod mog svekra. Ali mi nismo imali mogućnosti, ovom najmlađem sinu sam rekao: “Barem ti idi, imaš šansu, pošto nemaš decu, možda će te neko odvesti, idi”. “Ne, tata, ne, ne”.

Ali tada nam je bilo jako teško, budio sam se ujutru, išao po hleb. Kod nas je bio štab vojske, u kolibi, svi tu. Moja supruga i ja smo išli da kupimo hleb, u tom trenutku kad sam prošao pored njih oni su; “Idemo da kupimo hleb”. Tada je primetio da znam srpski: “U redu, idi”. Ako niste znali srpski, imali ste problem, odmah vas srede. Izlazio sam svakog dana, ovde, tamo, kod jednog sina, pa kod drugog, to je bio jad! Mučenje. Nikad nismo spavali, ništa, uvek smo brinuli. Ali Bog nas je spasio. Nismo imali nikog mrtvog ili povređenog. Nemamo nikakve veze s tim. Pre su rekli da će dvanaest hiljada ljudi na Kosovu biti ubijeno. Rekli su da će to biti dvanaest hiljada ljudi i ispostavilo se da je istina. I to je prošlo. Neka Bog podari strpljenje majkama, očevima i deci od onih koji su ubijeni.

Bengi Muzbeg: Dakle, koje godine ste otišli u penziju? Vaša porodica, deca, čime se bave?

Zijadin (Ziko) Vardar: U penziju? Moja žena je '92. otišla u penziju, ja '95. Plaćali su nas i tako smo preživeli. I deca su radila, veliki, mali, svi. Ono što je važno jeste da smo imali malo bogatstva, hrane. Čovek uvek ima nadu: “Sada imam penziju i od sada želim da živim život”. Moja supruga je dobila 530 dinara, a ja 620 dinara. To primanje smo potrošili za mesec dana. Platili smo sve troškove kuće. Deca su stvarno zarađivala manje, ali i oni su preživljavali nekako. Ali ono što hoću da kažem je da sam se nadao da ću lepo da živim posle penzije, ali nije išlo tim putem, imali smo problema. Hvala Bogu da niko nije umro od dece ili bilo ko, što je najvažnija stvar. Čovek jede i hleb i so, samo da se ovako nešto ne dogodi. Ali posle rata dali su nam samo nekoliko dinara, ili tadašnjih maraka. Moj sin je takođe radio.

Bio je kod nekog Nasera, Naser je bio moj komšija tamo, sin je radio u njegovoj radnji. Posle je on ostavio posao tamo. Radio je kod “Ćuna”, “Ćuni” tamo u Baždarani, sve dok nije otvorio svoju radnju sa nekim svojim parama. Ali dobro smo se snašli posle rata. Istina je da nismo puno imali, ali najvažnije je da nam srce radi. Sećam se nije bilo lako, došli su na vrata bam bam bam bam {onomatopeja}. Da li da otvorim ili ne? Ko su oni? Šta rade? Stalno sa strahom. Ali hvala Bogu, rat je prošao i sad je sve to prošlost. Ja i žena imamo svoje penzije. Uzeli smo tu pored “Jugobanke”, te marke, 28, ja sam uzeo 28, isto kao i moja žena, preživeli smo, šta ćemo.

Bengi Muzbeg: Kad se to desilo? Da li se sećate kad se otišli u penziju '95. Ako se ne varam, situacija nije bila dobra. Kako se dogodilo da je ovo mesto bankrotiralo i zatvorilo se?

Zijadin (Ziko) Vardar: '93, direktor je otpušten, direktor Masar Drini. I mi smo ovde imali tim, razgovarali smo o tome ko će biti direktor. Odmah su mene predložili. Rekao sam: “Ne. Ako danas postanem direktor, sutra bih bio otpušten”. Direktor je postao jedan Srbin, moj kolega bioskopski operator. Zamislite inflaciju, bila je velika inflacija. On [direktor] nikad nije izlazio ovde uveče. Čim je postao direktor, sakupljao je ovde sav novac i posle je poslao prijatelju, da ih zameni za marke. Dok nam je raspodelio platu, ostalo je samo osamnaest maraka. Ali bilo je zarade, nije ta nije bilo. Za jedan dan skupili ste dvadeset ili trideset [maraka]. Gde je otišao taj novac? Radili smo ceo mesec i dali bi nam samo po osamnaest maraka. Njemu je ostao novac.

I hoću da kažem da, kada bih ja postao direktor, mene bi otpustili odmah i ne bih mogao da dopunim staž, razumete? Otpustili bi me, hajde. Isto što su uradili sa Masarom Drinijem, i meni bi dali otkaz. Ali za mene je ovako bilo bolje. Oni su se pitali, mi nismo ništa mogli da učinimo. Sve što su oni rekli je

bilo obavezno, i ništa drugo se nije moglo desiti. Hvala Bogu, znate, čak smo opstali i sa tih osamnaest marki, sve do '95, kada sam se penzionisao, tada nam je bilo malo ugodnije. Ali '92, '93, vi znate kakva je inflacija bila, visoka inflacija. Uzeli bismo novac i otišli. Film se puštao u jedanaest, jedan, tri, pet i sedam sati. Pet puta dnevno. Pet puta dnevno, ako je prihod bio, na primer dvadeset maraka, koliko je onda to, sto maraka. Znači dobro su zarađivali, ali nije došlo ništa dobro od tog novca. Bolje je kad ti je ugodno sa malo novca koji si zaradio čisto.

Bengi Muzbeg: Nakon rata, kada su stari radnici ostali ovde, da li ste ikada došli?

Zijadin (Ziko) Vardar: Kad sam već bio penzionisan '95, ne znam ko je bio direktor ovde, onaj Ćuse, Ćuse je bio direktor, on je bio kapetan tokom rata. Nisu imali bioskopskog operatora, zvao je mene telefonom i kaže mi: "Ziko, imam nešto da ti kažem". Rekoh: "Reci mi, šta?" I on mi kaže tako i tako: "Da li možeš da dođeš da radiš?" "Kako da ja radim, ja sam penzionisan i bolestan". '95. policia me nije ubila, ali sam bio bolestan. "Dođi, dođi, radi ovde, neko će da ti pomogne". Trebalo je da držim onu [aparaturu], bila je teška 20 kilograma, znaš na primer trebalo je da je sklonim. Tako sam ja otišao, radio mesec dana, platili su mi koliko su mi platili i više se nikad nisam vratio.

Ti znaš, oni su me pozvali posle 20 godina. Nije bio niko ko bi ovde došao, nisu imali šta da rade. Fejzulahov sin, Adnan je uzeo ovo mesto, radio je. Imao je radnike ovde, na primer "Dokufest" i "Prizrenski ljljan" i [Kulturno umetničko društvo] "Agimi", kad u organizovali koncerte, zvali su radnike da dođu ovde, znaš i ti. Oni su plaćali po sto, dvesta evra: "Evo vam, podelite između sebe" Nisu sve zvali, radio je sam i nije platio ni struju. I to je sve. Neka te Bog blagoslovi. Ako ima još nešto da kažem, molim vas...

Bengi Muzbeg: Ako se još nečeg sećate, neko sećanje ili događaj?

Zijadin (Ziko) Vardar: Sećam se, ali ne znam šta da kažem, sve to nema kraja, nema tačke. Hvala Bogu što smo preživeli.

Bengi Muzbeg: Ne, mislim što se tiče bioskopa, nešto nezaboravno?

Zijadin (Ziko) Vardar: Aha, bio je jedan Mamur Matiane ovde, bio je moj najbolji prijatelj. Gde god smo išli, išli smo zajedno. Sa njim smo ovde sedeli, smejali se, pričali i sve. I išli smo tamo u dvorište, tu je bilo mesto 20 do 25 metara dužine, bilo je vruće tokom leta, mi smo se tu sunčali, kupali se. To su lepa sećanja, on je dolazio ovde u kabinet, uzeli bismo nešto da popijemo, pričali. Puštao sam filmove da gledamo, sedeli smo za stolom, gledali film i u isto vreme pričali. I na primer, bio je jedan stranac koji je dolazio: "Ziko, stigao je novi film, da ti pošaljem u kabinet?" "Pošalji mi". On je dolazio, ja sam ga uvek zvao da sedi sa nama, ali on bi uvek rekao: "Ne, izvinite neću da vam pokvarim razgovor". Eto to mi je ostalo, lepa sećanja. Mi se nikad nismo svađali, ni sa kim, znači jedan nesporazum u 35 godina, Sačuvaj me Bože! Dobro smo se proveli, to je najvažnije.